
Het zingevingsweb

Zingeving in beeld bij mensen met een verstandelijke beperking

HET IS VOOR BEGELEIDERS in de verstandelijk-gehandicaptenzorg onmogelijk om zich niet met de zingeving van cliënten te bemoeien. Zingeving doe je immers met zijn allen, de hele dag door, maar meestal niet zo bewust. Met het model dat hierna wordt beschreven, nodig ik begeleiders uit om zorg voor zingeving van hun cliënten tot hun professionele verantwoordelijkheid te rekenen. En ik nodig geestelijk verzorgers uit om hen in die verantwoordelijkheid bij te staan. Dit model is een vervolg op de VGVZ-brochure *Zin zien, zoeken en beleven* (2013). Mooi stukje bezinning, waaraan ik mijn steentje heb bijgedragen. Maar de vragenlijsten vond ik te omslachtig, te bepalend in denkrichting. In het gebruik heb ik het model steeds korter, intuïtiever en visueler gemaakt. Dat moest ook wel, want van afdelingsteams kreeg ik vaak maar een halfuurtje voor overleg. En dan wilden ze weten wat ze moesten dóen.

Geboren in de GGZ-NHN

Frappant genoeg is dit model geboren in de GGZ Noord-Holland-Noord, mijn andere werkplek. Daar raakte ik getraind om aan steeds nieuwe cliënten in de dagbehandeling binnen drie minuten te vertellen wat zingeving inhoudt en waarom zingeving zo belangrijk is. 'Zingeving gaat over hoe jij je je verhoudt tot de wereld. Dat verandert steeds en daar kun jij (deels) in kiezen: jij geeft zin.'

Hoe kan er in de verstandelijke gehandicaptenzorg gewerkt worden met zingevingsthema's? Deze vraag zette Jan Kiers aan tot het ontwikkelen van een model, het zingevingsweb. Het model maakt zingeving tastbaar voor zowel cliënt als begeleider en ordent de verschillende thema's. Daarbij nodigt de auteur u als geestelijk verzorger uit mee te denken over dit *open source* model.

Jan Kiers

- Die verhouding tot de wereld kun je in kaart brengen
- Die kun je beoordelen
- En daar kun je wat aan doen:
- Wat wil je graag zo houden?
- Wat wil je veranderen?
- Waar kun je anders naar gaan kijken?

Al uitleggend zag ik het zingevingsweb als vanzelf ontstaan: een poppetje in het midden, ca. twaalf ballonnetjes eromheen met korte omschrijvingen van zaken waaraan een cliënt zin ontleent (of juist zinloosheid ervaart), verbonden met strepen, kleuren,

plusjes en minnetjes, woorden: zo sta je in de wereld en dat alles bij elkaar is jouw zingeving. Het effect was verhelderend, confronterend, motiverend. Vaak wilde men er al mee aan de slag voordat de tekening af was: verbluffend simpel, verbazend effectief.

Opgegroeid bij 's Heeren Loo Noorderhaven

Gaandeweg ging ik dit model ook gebruiken in mijn werk met mensen met een verstandelijke beperking. De plusjes en de minnetjes werden de stoplichtkleuren groen-oranje-rood. Voor de begeleiders voegde ik een inleiding toe over zingeving en sloot ik aan op het vigerende model van Schalock & Verdugo (2002; zie ook Blom et al., 2013). Ik zette in vanuit de zorg: de cliënt heeft zorg voor zin nodig, want zonder zin is alles zinloos. Ik probeerde religie hierop te laten aansluiten.

Hoe brengen we zingevingsthema's in beeld? En hoe beoordelen we die?

Met dit model (zie hierna) wilde ik begeleiders tools in handen geven om zich in te leven in de cliënt en samen met hem/haar de volgende stap te zetten in zijn/haar zingevingsproces, en dat vanuit het perspectief van de cliënt. Een spannende opgave. Want wat betekent het nou precies, bijvoorbeeld, dat deze cliënt de spraakcomputer helemaal niet gebruikt? Misschien heeft de cliënt wel liever mensen om zich heen dan een beperkt en beperkend apparaat met knopjes. Misschien was communicatie niet het probleem, maar eenzaamheid. En als je daar achter komt, wat doe je dan?

Nog een voorbeeld: misschien vinden wij als begeleiders eigen regie van de cliënt heel belangrijk, maar vindt de cliënt dat zelf ook? Past dat wel bij zijn/haar ontwikkelingsleeftijd? Ik ken cliënten die het heerlijk vinden dat hun persoonlijk begeleider de baas is in hun leven. Wat is dan een zinvolle begelei-

dingsstijl? Of vind je dan toch dat je de cliënt moet helpen om eigen regie te voeren?

Daar gaat het om: hoe kan dit model helpen zingevingsthema's op het spoor te komen en hoe kan het helpen wegen te vinden om daar passend mee om te gaan? Dan komt het dus aan op de vraag: hoe brengen we zingevingsthema's in beeld? En hoe beoordelen we die? Vanuit mainstream neoliberalisme? Met een scheutje *old school* gereformeerd protestantisme erbij? En waar werk je ten slotte naar toe met de zingeving van de cliënt? Vind je dat cliënten moeten vinden wat wij vinden? Willen we dat cliënten – met welk ontwikkelingsniveau dan ook – individualiseren en loskomen van wat thuis vertrouwd en vanzelfsprekend was? Of concreet: mag de bloemetjesjurk ook een latexpakje worden? En als een cliënt per se een tattoo wil, betekent dat voor haar hetzelfde als voor ons?

Overigens impliceren deze vragen natuurlijk ook een kijk op ons vak van geestelijke verzorger en een kijk op zorgrelaties in het algemeen. Ik bedoel: binnen de Raphaelstichting krijg je vast andere antwoorden op deze vragen dan bij 's Heeren Loo. In die zin is dit model niet waardenvrij, maar kent het een antropologisch vloertje: mensen geven zin, geven op hun eigen manier antwoord op de vragen die het leven aan hen stelt (Smit, 2015).

Volwassen geworden in de praktijk

Ik heb dit model met verschillende teams in praktijk gebracht en begeleiders reageerden enthousiast. Tot eigen vreugde bleek men de cliënten heel goed te kennen. En het gevoel was anders dan bij de gewone cliëntbesprekingen, waar het snel gaat over het oplossen van praktische problemen of over de volgende stap volgens de ontwikkelingspsychologie. Bij het in beeld brengen van zingeving was er meer ruimte voor de persoonlijke verbinding met de cliënt. Daar zit misschien de verbindende kracht van dit model: het gaat over existentiële thema's, waarmee elk mens

zich moet verstaan, begeleider én cliënt: eenzaamheid, rouw, werk, jaloezie. De medemenselijkheid en de ontmoeting met de cliënten kregen een extra waardering. Dat bracht het team ook meer in de sfeer van samen leven dan in de sfeer van problemen oplossen. Niet zelden werd opgemerkt dat begeleiders heel wat van cliënten (kunnen) leren. De orthopedagoog kon hier prima op aansluiten omdat ontwikkelingsthema's en zingevingsthema vaak dichtbij elkaar liggen. Ze gaan uiteindelijk allebei over de vraag: hoe versta ik mij met de wereld om me heen? Op dit punt aangekomen hoefde ik niemand meer uit te leggen wat zingeving eigenlijk is. Men vond het niet vaag meer, omdat men zelf kon ervaren wat zingeving inhoudt en dat dat aandacht behoeft. En vanuit de verbondenheid met de cliënt wilde iedereen

daar ook voor gaan en worden er inzichten geboren die je als geestelijk verzorger niet kunt bedenken. *'Nou weet ik wat ik anders moet doen'* is een blijde verzuchting die ik een paar keer gehoord heb.

Met vallen en opstaan

Maar het ging ook wel eens mis. In het begin probeerde ik met het woord 'belangrijk' zingevingsthema's op het spoor te komen. Maar dan krijg je allemaal leuke dingen: met papa uit rijden, lekker eten, kettinkjes... Maar je krijgt dan niet: mama is overleden. Om de diepere thema's op tafel te krijgen heb je een goede inleiding nodig: het gaat over zin en samenhang, over levenskwaliteit over perspectief, geloof, troost, hoop. Zodoende ontstond een breder, completer beeld. Uiteindelijk heeft alles met zingeving te maken. Waar valt de winst te behalen?

En nog steeds groeiende...

Het model is niet af. Ik borduur verder op wat er al was, en ik nodig iedereen uit hetzelfde te doen. Ik hoop dat iedereen een steentje bijdraagt, als aan een *open source* model. Daarom heb ik het model online gezet op <http://zingevingsweb.jankiers.nl>. Daar kan iedereen zijn ideeën, ervaringen en voorstellen tot verbetering kwijt. En als er voldoende reacties zijn werk ik het model weer bij naar een volgende versie. Trouwens: voel je vrij om ook zelf daar een model te posten: twee weten meer dan één. Of post een model dat ontstaan is en bruikbaar is binnen de GGZ of bij defensie. En op onderdelen kan er nog heel wat verbeterd worden. In onderstaande een aanzet.

Het gaat over existentiële thema's, waar elk mens zich mee moet verstaan

Het hoofd is nog een beetje klein. Als eerste onderdeel dat om verbetering vraagt zou ik het hoofd noemen, het theoretisch kader. Wat is zingeving precies, en hoe wil je haar inkaderen? Ik heb vrij arbitrair gekozen voor de benadering van Roy F. Baumeister met zijn *Meanings of life* (1991). In zijn visie komt het proces van zingeving op gang in een wereld die niet perfect is. Frustratie is de motor van de verandering. Maar gaat deze benadering ook op voor alle mensen met een verstandelijke beperking? Nemen zij het leven niet vaak gewoon zoals het komt? Kun je ook zin ervaren als je aangekomen bent in de vrede en je dus geen doel meer hoeft na te streven? Een tweede 'hoofd-vraag' is de vraag of zingeving, spiritualiteit, religie, levensbeschouwing tot elkaar te herleiden zijn. In zijn dissertatie *Antwoord geven op het leven zelf* (2015) laat Job Smit deze vier begrippen toegangspoorten zijn tot hetzelfde domein: betekenis geven aan het leven zelf. Ik vind dat heel mooi, maar tegelijkertijd wringt er iets. Kun je zomaar kiezen wat jouw religie, spiritualiteit of levensbeschouwing is? Hoeveel procent van jouw kijk op

het leven is bepaald door anderen? En is die keuzevrijheid niet des te kleiner voor mensen met een verstandelijke beperking, die ook hierin afhankelijk zijn van anderen? Ik ben dus nieuwsgierig naar andere zienswijzen waarin dit aspect gehonoreerd wordt.

Het hart van het model is prachtig – niks meer aan doen. Na het hoofd komt het hart aan de beurt: de twaalf ballonnetjes, een praktische keuze. Meer kon ik er niet kwijt op een A4tje. Dat was een welhaast heilige grens: het model moest op een A4-tje passen. En het moest niet te ingewikkeld worden. Dus ik ben niet gaan schuiven met de ballonnetjes: dichter bij of verder weg, groter of kleiner, met dikke of dunne rand. Ik zou zeggen: niks meer aan doen. Juist de eenvoud is de kracht van het model. Maar voel je vrij om ermee te spelen. Dat geldt ook voor de kleurtjes. Ik had er eerst zes maar dat was veel te ingewikkeld. Drie kleuren is genoeg om je aan het nadenken te zetten over welke betekenis de cliënt aan bepaalde items geeft. Je kunt per item ook één groen én oranje én rood gebruiken, dat maakt niet zoveel uit: de beoordeling moet duidelijk worden. Eten, bijvoorbeeld, heeft vaak veel betekenissen en dus ook veel beoordelingen. Net zoals ouders of roken.

De handen zijn nog wat grof – maar dat is geen bezwaar. Het model werkt toe naar de handen, naar het dóen. Ik dacht eerst: hier kan ik mooi wat praktische theologie inzetten. Denk aan het model van Gerben Heitink (1977) met zijn helen, bijstaan, begeleiden en verzoenen, maar met die begrippen creëer je een onoverkomelijke kloof. Terwijl begeleiders heel goed zelf weten wat ze moeten doen. Tenminste, als eenmaal het zingevingskwartje gevallen is. Zoals gezegd: dan opereert men vanuit het eigen gevoel, vanuit de eigen zingeving. Dus geen mooi scala van handelingsalternatieven aanbieden dat wij als geestelijk verzorgers zo belangrijk vinden, maar hooguit de verbeelding op gang brengen en het verder overlaten aan de verbinding tussen ondersteuner en

cliënt. Nu bied ik als simpele structuur een drieslag: wat blijft hetzelfde, wat wil je veranderen, wat ga je anders bekijken? Maar misschien zijn er manieren mogelijk die meer uit de geestelijke verzorging zelf voortkomen.

De geboortegrond van het model is een beetje (te?) westers

Binnen de verstandelijk-gehandicapten zorg is als standaard voor kwaliteit van leven gekozen voor het model van Schalock & Verdugo (2002). Dat is een metamodel, ontwikkeld aan de hand van een aantal andere (westerse) modellen. Maar dat metamodel is niet waardenvrij. Denk aan cliënten uit de Biblebelt, voor wie bijvoorbeeld gehoorzaamheid en uitverkiezing van doorslaggevend belang zijn. Wat kunnen zij bijvoorbeeld met eigen regie? Het roept de vraag op in hoeverre dit zingevingsmodel compatibel is met de zingeving, waarden en normen van (de cultuur van) de cliënt. Er kan frictie zitten in de manier waarop wij naar iemand kijken en de manier waarop iemand gezien wil worden, vanuit zijn eigen cultuur of religie. We kunnen niet zonder bril, anders zien we niks, maar mag de cliënt ook iets zeggen over de bril waardoor hij bekeken wordt?

Model zingeving – meer dan een analyse

Dit model gaat verder dan de VGVZ-brochure uit 2013. Na de analyse (of diagnose) moet je ook kiezen wat je gaat dóen. Nou ja, daar is niets bijzonders aan, want zo leeft iedereen: je brengt je omgeving in beeld, je vindt er wat van en je doet er wat mee. Zo gaat het ook in de geestelijke verzorging: je vormt je een beeld – met of zonder model – van iemands zingeving, daar vind je wat van en daar doe je wat mee. Stel je voor dat we niet naar zingeving van cliënten zouden kijken of er niet op zouden reageren, waar heeft een instelling dan geestelijk verzorgers voor? Mijn verhaal is dat cliënten ondersteuning nodig hebben, ook op het gebied

van zingeving. Zij hebben hulp nodig om te ontdekken wat ze van het leven vinden, wat ze ermee willen en hoe ze dat kunnen doen. Vaak gaat dat min of meer vanzelf, maar lang niet altijd. Dan moeten er begeleiders zijn, die dat snappen en dat zelf kunnen opvangen. Of die zo nodig kunnen verwijzen naar de geestelijke verzorging. Het is hoe langer meer de taak van de geestelijke verzorging om begeleiders daarin bij te staan. Dat zijn we aan de cliënten verplicht. Dit model is een poging om daar handzaam richting aan te geven.

Jan Kiers was vanaf 2003 geestelijk verzorger van 's Heeren Loo Julianadorp en GGZ- Noord-Holland Noord, Den Helder. Per 1 februari 2016 is hij intern supervisor van Esdege-Reigersdaal, Broek op Langedijk. jan.kiers@esdege-reigersdaal.nl

Literatuur

- Baumeister, R. F. (1991). *Meanings of life*. New York: Guilford Press.
- Blom, M., Driessen, M.-J., Heijnen-Kaales, Y., & Toonen, R. (2013). *Kwaliteitskader Gehandicaptenzorg. Visiedocument 2.0*. Utrecht: VGN. Te downloaden via www.vgn.nl/media/download/index/mediaid/512b69b9c493c.
- Heitink, G. (1977). *Pastoraat als hulpverlening. Inleiding in de pastorale theologie en psychologie*. Kampen: Kok.
- Schalock, R. L., & Verdugo Alonso, M. A. (2002). *Handbook of quality of life for human service practitioners*. Washington, DC: American Association on Mental Retardation.
- Smit, J. D. (2015). *Antwoord geven op het leven zelf. Een onderzoek naar de basismethodiek van de geestelijke verzorging*. Delft: Eburon. Te downloaden via http://dare.uvu.vu.nl/bitstream/handle/1871/53598/complete_dissertation.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Werkgroep zingevingsanalyse VGVZ verstandelijk gehandicaptenzorg (2013). *Zin zien zoeken en beleven*. Utrecht: VGVZ. Te downloaden via www.vgvz.nl/userfiles/files/publicaties_2014/VGVZ_brochure_zingeving_binnenwerk_v3.pdf.
- 'Open source' bijdragen op <http://zingevingsweb.jankiers.nl>.